

કચ્છના ઇતિહાસ સાથે જોડાયેલા
“સીદી”ઓનો
રસપ્રદ ઇતિહાસ !

ભુજ શહેરની સ્થાપના થઈ ત્યારથી ભુજમાં વસતા અને રાજ દરબારમાં પોતાની ઇમાનદારીના કારણે સ્થાન પામેલા, કચ્છના ઇતિહાસ સાથે જોડાયેલા "સીદી" સમાજનો ઇતિહાસ એ પ્રતિનિ કરાવે છે કે જાણે અજાણે હાંસિયામાં ધકેલાઈ ગયેલા સમાજની કુરબાની કચ્છના ઇતિહાસમાં ખુબ જ મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે ! મહારાવ જેના પર બંધ આંખે વિશ્વાસ મુકતા એવા આ સમાજનો ઇતિહાસ ખરેખર રસપ્રદ છે.

પ્રથમ પરિચય

મુળ દક્ષિણ આફ્રિકાના વતની એવા આ સીદીઓ પોતાની રીતે કચ્છમાં આવ્યા નથી. સીદીઓના કચ્છમાં આવવા અંગે બે અલગ અલગ માહિતિ પ્રાપ્ય બની છે. એક મત મુજબ તેમના ઉંચા મોટા કદ અને દેખાવને કારણે તેઓ રાજ્યના રક્ષકો તરીકે ઉપયોગી બની શકે તે માટે કચ્છના મહારાવે દક્ષિણ આફ્રિકાથી વહાણમાર્ગે કેટલાક સીદીઓને કચ્છનાં સંરક્ષણ માટે બોલાવ્યા. જમૌ બંદર, અબડાસાના વિંઝાણ તેમજ વાગડ વિસ્તારમાં સૌ પ્રથમ સીદીઓ વસ્યા. બીજા મત પ્રમાણે કેટલાક સીદીઓ સિંધમાં આવીને વસ્યા અને ત્યાર બાદ ભુજ અને અન્ય વિસ્તારોમાં આવીને વસ્યા. કચ્છના વિવિધ વિસ્તારમાંથી આવ્યા હોવાને કારણે તેઓ ચોબારીવાલા, ફોજદાર, મકરાણાવાલા, વાગડવાલા જેવા નામે ઓળખાતા. એ સીદીઓમાંથી જે સક્ષમ હતા એ રાજમાં જોડાયા અને અન્ય રાજની સેનામાં જોડાયા. તેમજ જે પરિવારોને કચ્છની આબોહવા માફક ના આવી તેઓ સૌરાષ્ટ્ર જઈ વસ્યા. જેમાં રાજકોટ, ભાવનગર, જામનગર, જુનાગઢ, તલાલા, ગીર, જાંબુર, સુરેન્દ્રનગર વગેરે વિસ્તારોમાં પરિવારો વસ્યા.

આજીવિકા

સમાજના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા પ્રાપ્ત માહિતિ મુજબ ભુજ નગર રચનામાં રક્ષક તરીકેનું યોગદાન આપનારા સીદી સમાજના લોકો તેમના સત્ય, માન અને વિશ્વાસ જેવાં મુલ્યોને કારણે મહારાવના દરબારમાં સેનાપતિ, ખજાનચી સહિત હોદ્દાઓ પરે પણ રહી ચુક્યા છે ! એક માહિતિ મુજબ કચ્છ રાજના ખજાનચીના હાથમાં સંપુર્ણ રાજની તમામ મિલકતની જવાબદારી હતી પણ જ્યારે તેમનું અવસાન થયું ત્યારે તેમના ઘરમાં તેમના પરિવારનું ગુજરાન ચાલે એટલું ધાન પણ નહોતું નિકળ્યું ! આટલી વિશ્વસનીયતા ધરાવતા સીદીઓને એક વાતનું દુઃખ છે કે ૭૧ના ભારત-પાકિસ્તાનના યુદ્ધમાં નોંધપાત્ર યોગદાન આપ્યું હોવા છતાં આજે ઇતિહાસમાં તેમના સમાજનો ક્યાંય-ઉલ્લેખ પણ કરવામાં આવ્યો નથી !

સામાજિક વ્યવસ્થા

ભુજના સેજવાલા માતમ વિસ્તારમાં સીદીઓના ૧૫૦ જેટલા પરિવારો એક ફળિયામાં રહેતા. અને આ પરિવારો ગજબની એકતા ધરાવતા હોવાનું જણાવાયું હતું !!! કોઈ પણ સમયે સમાજની "હઝરત મુબારક" બાવા ગોરની દરગાહમાંથી મુતવાસાહેબ "નાફિર" જે એક પ્રકારનો શંખ હોય છે તેનો નાદ કરે એટલે દરેક ઘરમાંથી કોઈ પણ સંજોગોમાં તરત જ બાવાના દરબારમાં હાજર થઈ જાય. આ વિસ્તારમાં આરબ, મુસ્લિમ તેમજ પઠાણ સમાજ સાથે સીદીઓએ ધરોબો કેળવ્યો હતો. તેમજ તેમના કહેવા પ્રમાણે હિન્દુઓ સાથે રહેવાથી તેમનું શિક્ષણ ધોરણ સુધર્યું તેમજ તેમના પરિવારોમાં કન્યાશિક્ષણ પણ નોંધપાત્ર રીતે વધવા પામ્યું. તેમના સમાજની એક દીકરીએ કર્ણાટક યુનિવર્સિટીમાં ગોલ્ડ મેડલ પણ હાંસલ કર્યું છે ! તેમ છતાં હજી પણ આ સમાજના યુવાનોને કચ્છમાં રોજગારીની તકો ન મળતી હોવાના અનુભવ રહેલા છે. સરકારી નોકરીમાં પણ જુજ પરિવારના સભ્યો પોતાની કાબેલીયતના આધારે નોકરી મેળવી પરિવારનું ગુજરાન ચલાવે છે. સામાજિક દ્રષ્ટિએ ભુજમાં રહેતા સીદીઓ કચ્છ-સૌરાષ્ટ્રમાં રોટી-બેટીનો વ્યવહાર ધરાવે છે. રિત-રિવાજોમાં કચ્છ

અને સૌરાષ્ટ્રમાં સમાનતા છે. ભરુચ જિલ્લા પાસે આવેલ રતનપુરમાં બાવાએ લીધેલી સમાધિના સ્થાનકે જુન-જુલાઈ માસમાં સમસ્ત સીદી સમાજ એકત્ર થાય છે.

સંસ્કૃતિ

૨૦૦૧માં આવેલા ભૂકંપ બાદ અને વધતા જતા વંશ વેલાના કારણે ધીરે ધીરે આ સમાજના લોકો ભુજના વિવિધ વિસ્તારોમાં રહેવા લાગ્યા. હાલમાં કચ્છી ભાષા બોલતા આ સમાજની મુળ ભાષા "સ્વાલી" ભાષા છે. તેમજ આ સ્વાલી ભાષા કોઈને શીખવી શકાતી નથી પણ એ વારસામાં આવે તો જ નવી પેઢી બોલી શકે છે ! અને હા, જ્યારે પણ તેઓ ધાર્મિક આવેશમાં હોય છે ત્યારે માત્ર સ્વાલી ભાષામાં જ બોલતા હોય છે. તેમનાં સંગીતમાં રહેલી ૬૦ થી પણ વધારે જીકરો "સ્વાલી" ભાષામાં આજે પણ ગવાય છે જેમાં વડીલો, યુવાનો તેમજ બહેનો પણ જોડાય છે અને એક સારો કોરસ જામે છે.

સંગીત

સંગીતની વાત આવે ત્યારે સીદી સમાજ સાથે તરત જ "સીદી ધમાલ" આંખ સામે આવી જાય. રણોત્સવ, કચ્છ ઉત્સવ જેવા આયોજનોમાં આપણે સૌ આ સીદી ધમાલ જોતા હોઈએ છીએ તેનો પણ જાણવા જેવો ઇતિહાસ છે. સીદીઓ સ્ટેજ પ્રોગ્રામ, ઘરના પ્રસંગો પર તેમજ દરગાહમાં એમ ત્રણ પ્રકારે "ધમાલ" કરતા હોય છે. અને હા, ધમાલ કરવી એટલે બધા ભેગા થયા અને કરો શરૂ એમ નથી ! ધમાલ પહેલાં સૌને આહવાન કરવામાં આવે છે અને વિધિવત "સીદી ધમાલ" ખેલાય છે. એક હકિકત પ્રમાણે જો કોઈ વ્યક્તિ ધમાલમાં પગરખાં પહેરેલ હોય તો ધમાલ જામતી નથી, તે વ્યક્તિ પગરખાં કાઢે, બાવા ગોર સમક્ષ માફી માગે પછી જ "ધમાલ" જામે ! આ સીદી ધમાલની જમાવટ માટે ઉપયોગમાં

લેવાતું સંગીતનું વાદ્ય "સહેલાની" તરીકે ઓળખાય છે જે "મુગરનુમા" એટલે કે ચાર પગાવાળો ઢોલ હોય છે. આ ઢોલને તપાવવાથી તેનો અસ્સલ ધબકાર નીકળે છે જે ધમાલ કરતા લોકોને ધાર્મિક આવેશ પુરો પાળે છે. આ "સહેલાની" સાથે લાલ કપડામાં ગુંથાયેલ ગુગરા જેવું વાદ્ય "માઇમિશ્રા" અને મસ્તકલંદર જેવો નાદ ઉત્પન્ન કરતું વાદ્ય "સીદી મલુંગા" સોનામાં સુગંધ ઉમેરે છે અને સાથે ઢોલ (મુસીંગા)નો ઉપયોગ પણ થાય છે! તેનો નાદ હૃદયના ધબકારા વધારી દે તેવો હોય છે.

બાવા ગોરી દરગાહ ઉપરાંત સીદીઓ ની અન્ય બે દરગાહ પણ ભુજમાં આવેલ છે. બાવાગોરીની આ દરગાહમાં માત્ર સીદીઓ પણ નહિ પરંતુ હિન્દુઓ પણ માથું ટેકવે છે. અને તેનું જીવંત ઉદાહરણ સ્વરૂપે મળેલી માહિતિ મુજબ ભુકંપ બાદ આ જમાતખાનાના રીપેરીંગનો ૮૦ ટકા ખર્ચ મહાજનોએ આપેલ છે. કેટલાક પખાલી પરિવારો આજે પણ આ દરગાહે નમવા આવે છે તેમજ શુભ પ્રસંગોની શરૂઆત પણ અહિંથી જ કરે છે. ન્યાઝી કરાવે છે અને મન્નત પણ માને છે.

કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રમાં સીદી સમાજની રહેણી કરણી તેમજ રોટી-બેટી સહિતની તમામ સમાજ વ્યવસ્થા સમાન હોવા છતાં સૌરાષ્ટ્રના સીદીઓને અનુસુચિત જનજાતિ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવે છે જ્યારે કચ્છના સીદી સમાજને

સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાત વર્ગ તરીકેની માન્યતા આપવામાં આવેલ છે જેથી તેઓ સરકારી લાભોથી વંચિત રહેતા હોવાની લાગણી જોવા મળે છે. સૌરાષ્ટ્રના સીદીઓ અનુસુચિત જનજાતિમાં લેવામાં આવે છે તેઓની દિકરીઓ અનુસુચિત જનજાતિની હોવા છતાં તેઓ લગ્ન કરીને કચ્છ આવે છે ત્યારે સીદી રીતે સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાત વર્ગમાં આવી જાય છે પણ જ્યારે કચ્છની દિકરીઓ સૌરાષ્ટ્રમાં પરણીને જાય છે તો તેમને સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાત વર્ગને બદલે અનુસુચિત જનજાતિમાં લેતા નથી તે વિસંગતતા દુર થવી જરૂરી છે. તેની રજુઆત સમાજના પ્રમુખશ્રી લિયાકતભાઈ જમાદાર દ્વારા કરવામાં આવી છે જેનો સરકાર તરફથી પ્રત્યુત્તર મળ્યો નથી. આ અંગેની રજુઆત ગુજરાત સરકાર સમક્ષ પ્રમુખશ્રી લિયાકતભાઈ જમાદાર દ્વારા ૨૦૦૮થી કરવામાં આવેલ છે. સારો અભ્યાસ, દરેક કામની કલા વગેરેને સ્થાન આપવા, પ્રસિધ્ધિ આપવા નાણાકિય આયોજનો ન થવાના કારણે સમાજનો વિકાસ થઈ શકતો નથી. હાલે સમાજમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ વધુ જણાય છે ત્યારે મધ્યમ વર્ગના પરિવારો એ વાતને સ્વીકારે છે કે એક ટક 'રોજો' રાખીને બાળકોને અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ, જેમાં દિકરીઓનું પ્રમાણ વધારે છે. અનુસુચિત જનજાતિમાં રાખવા સીદી સમાજની કોઈ નવી માગણી નથી પણ ફક્ત કચ્છ જિલ્લાના સીદી સમાજના લોકોને જ તેમાંથી બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે. કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રના સીદી લોકો સમાન જ છે કોઈ ભેદભાવ નથી. કુદરતે જ્યારે દરેક સીદીઓને એક સરખા રાખેલા છે છતાં માનનીય સરકાર શા માટે આ વિસંગતતા દુર કરતી નથી? જો અનુસુચિત જનજાતિના લાભ કચ્છના સીદીઓને મળે તો અન્ય સમાજ સાથે દરેક રીતે સમાનતા મેળવી શકે. ટુંકમાં જો આ સમાજને સૌરાષ્ટ્રના સમાજની જેમ અનુસુચિત જનજાતિમાં સમાવવામાં આવે તો તેઓ પણ અન્ય સમાજની જેમ સ્વમાનભેર જીવી શકે અને સમાજની અસ્મિતા ટકી શકે.

ભુજ શહેરની સ્થાપના થઈ ત્યારથી ભુજમાં વસતા અને રાજ દરબારમાં પોતાની ઇમાનદારીના કારણે સ્થાન પામેલા, કચ્છના ઇતિહાસ સાથે જોડાયેલા "સીદી" સમાજનો ઇતિહાસ એ પ્રતિતિ કરાવે છે કે જાણે અજાણે હાંસિયામાં ધકેલાઈ ગયેલા સમાજની કુરબાની કચ્છના ઇતિહાસમાં ખુબ જ મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે ! મહારાવ જેના પર બંધ આંખે વિશ્વાસ મુકતા એવા આ સમાજનો ઇતિહાસ ખરેખર રસપ્રદ છે.

સૌ પ્રથમ દક્ષિણ આફ્રિકાથી શીંગોરભાઈ નામના સીદી વ્યક્તિ દરિયા માર્ગે ચાલતા વહાણવટામાં વ્યવસાય અર્થે કચ્છમાં માંડવી આવ્યા અને ત્યાર બાદ ખેંગારજીબાવના સમયમાં માંડવીથી ભુજના કેમ્પ વિસ્તારમાં આવીને વસ્યા. આ સમાજમાં અનેક નામી ખ્યાતનામ વ્યક્તિ વિશેષો થઈ ગયા છે જેમને આ સમાજ આજે પણ યાદ કરે છે.

દાઉદ ઓસમાણ સીદીક

- મુળ અટક "વરીમા" છે. તેઓ બકોડાવાલા કહેવાય છે.
- જન્મ તારીખ : ૧૬-૧૦-૧૯૪૬
- જન્મ સ્થળ : જ્યુબીલી હોસ્પિટલ, ભુજ.
- શિક્ષણ : ૮ ધોરણ પાસ
- પ્રાથમિક શિક્ષણ શાળા નં. ૪ તથા મિડલ સ્કુલમાં લીધું.
- ૮મું ધોરણ ભુજની ઓલ્ફેડ હાઈસ્કુલમાં પાસ કર્યું.
- વ્યવસાય : ૩૮ વર્ષ એસ.ટી.મા ટેકનિકલ અને ડ્રાઇવર રહ્યા છે.
- ૨૦૦૪થી નિવૃત્ત થઈ કરિયાણાની દુકાન ચલાવે છે.
- સરનામું : બાવાગોરની દરગાહ સામે, સેજવાલા માતમ રોડ, ભુજ.
- સંપર્ક : વાસીમ જમાદાર

દાદા : સીદી ખમીશા બકોડા

તેઓ દાદાભાઈ નવરોજીના પરિવાર સાથે સંબાંધેલા હતા તેમજ તેમના ડ્રાઇવર તરીકે ફરજ બજાવતા. તે જમાનામાં નફિસા નામની ઇટાલિયન કાર

તેઓ ચલાવતા. જ્યારે જવાહરલાલ નહેરુ આર્થર રોડની જેલમાંથી નિકળ્યા ત્યારે તેઓ તેમને કારમાં લઇ ગયા હતા. તેમજ નહેરુજીના પત્નિને બેલાકપિયર પોર્ટ પર શીપમાં મુકવા માટે તેઓ ગયા હતા. આ રીતે તેમનો સબંધ રાજકિય હસ્તીઓ સાથે રહ્યો છે.

પિતા : ઓસમાણ ખમીશા સીદી

તેઓ ૧૯૫૦માં કચ્છ સ્ટેટ મોટર સર્વિસમાં બસ ડ્રાઇવર હતા. તેમના પણ રાજકિય પરિવારો સાથે સબંધ રહ્યા છે. તેઓ ઇંદિરા ગાંધીને શાળાએ મુકવા જતા. તેઓ કચ્છના મહરાવ શ્રી મદનસિંહજીના ડ્રાઇવર પણ રહ્યા છે. જ્યારે તેઓ મુંબઇ હતા ત્યારે ત્યાંના મોટા જૈન ઉદ્યોગપતિ કેલાચંદ દેવચંદ શાહ સાથે તેમના ગાઢ સબંધ રહ્યા છે.

તેમના પરિવારની ખાસીયતો :

- દાઉદભાઇ જાતે સંગતનો શોખ ધરાવવા સાથે સારા નોબતવાદક રહી ચુક્યા છે.
- તેમના સાથીદારના અવસાન પછી તેમણે નોબતવાદન છોડી દીધું છે.
- તેમના પત્નિ "જીકરી" અને લોકગીતના કલાકાર છે અને કોઇ પણ પ્રસંગોએ મુસ્લિમ તેમજ હિન્દુ પરિવારોના કાર્યક્રમોમાં પણ ગુજરાતી-કચ્છી લોકગીતો ગાય છે.
- સૌરાષ્ટ્ર-કાઠિયાવાડમાં તેમના ટિકરી લેવા-દેવાના સબંધ છે.

તેમજ તેમના સમાજમાં ઇતર સમાજમાં લગ્ન ને માન્યતા આપવામાં આવી છે.

ફિરોઝભાઈ હસનભાઈ જમાદાર

- જન્મ તારીખ : ૦૭/૦૧/૧૯૫૭
- વ્યવસાય : એરફોર્સ ગ્રાઉન્ડ સર્વિસ
- સરનામું : સેજવાલા માતમ પાસે, ભુજ

સમાજના યાદગાર વ્યક્તિ અને
તેમના પિતા : હસનભાઈ જમાદાર

પમી ઓગષ્ટ ૧૯૨૮માં જન્મેલા સીદી સમાજના સપુત્ર હસનભાઈ જમાદારે તેમના જીવનમાં અનેક ભુમિકાઓ નિભાવી છે. ગાયક, સંગીતકાર, લેખક સહિતની અનેક કલાઓ તેમનામાં રહેલી હતી. તેઓ આદર્શ શિક્ષક, આકાશવાણીના કલાકાર તેમજ સંગીતગ્ય વ્યક્તિત્વ હતા. ફિલ્મ જગતના મશહુર સંગીતકાર નૌશાદ, કલાકાર બલરાજ સહાની, ટ્રેજેડી કિંગ દિલીપકુમાર, સ્વયં ઇતિહાસ જેવા કાકા સાહેબ કાલેલકર સહિતની નામી હસ્તીઓ સાથે તેમના સબંધો રહ્યા છે.

હસનભાઈએ સંગીતનો વારસો તેમના પિતા શ્રી અલીભાઈ જમાદાર પાસેથી મેળવ્યો હતો. અલીભાઈ રાજાશાહી જમાનામાં બેન્ડ માસ્તર હતા અને તાલ-લયની ખુબ જ સમજ ધરાવતા હતા.

ભુજમાં ૧૯૪૬માં મળેલી શિક્ષણ પરિષદની બેઠકમાં હસનભાઈએ મિત્રો સાથે આફ્રિકાનો "ઝુલુ ડાન્સ" રજૂ કરી મનોરંજન પુરુ પાડ્યું હતું.

તેમણે બિહાર તેમજ મુંબઈમાં તેમની કારકીર્દિ શરૂ કરી હતી અને અંતે માદરે વતન ભુજમાં પરત ફર્યા હતા અને શિક્ષક તરીકે સેવા આપવાનું શરૂ કર્યું હતું. એ સાથે અનેક કલા મંડળોમાં યોગદાન આપ્યું હતું.

ફિરોઝભાઈ હસનભાઈ જમાદાર

માહિતિ આપનાર : રમજુભાઈ પીરમામદ સીદી

- વય : ૬૭ વર્ષ
- જન્મ સ્થળ : ભુજ
- વ્યવસાય : રેલ્વે કેબીન મેન (રીટાયર્ડ)
- હાલમાં બાવા ગોરની દરગાહમાં છેલ્લા ૧૫ વર્ષથી મુંજાવર તરીકે સેવા કરે છે.

ઇસ્માઇલભાઈ સીદી- એથ્લેટસ

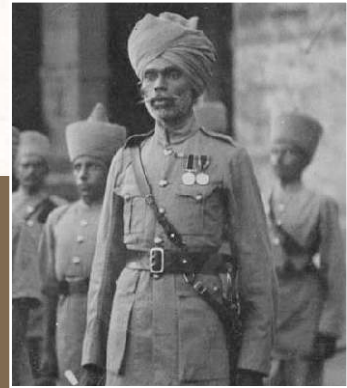
શ્રી ઇસ્માઇલભાઈ સીદી રાજાશાહી સમયમાં નામાંકિત રમતવીર રહ્યા હતા. રમજુભાઈએ આપેલી માહિતિ અનુસાર તેમણે મહારાવ સાથે "રણજી ટ્રોફી"માં ક્રિકેટ રમી જીત્યા હતા. તેમની જીત બદલ મહારાવ તરફથી તેમને કાંડા ઘડિયાળ ભેટ મળ્યું હતું. તેમજ તેઓ પોલીસ બેન્ડમાં પણ હતા. તેમનો દેહાંત ઇસ્લામ તારીખ ૧૩, રજબ માસમાં થયું હતું.

રમજુભાઈના પિતા પીરમામદભાઈએ કચ્છમાં યોજાયેલા રેલ્વે વર્કશોપમાં ભાગ લીધો હતો જેમાં લાલબહાદુરશાસ્ત્રીજી પણ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

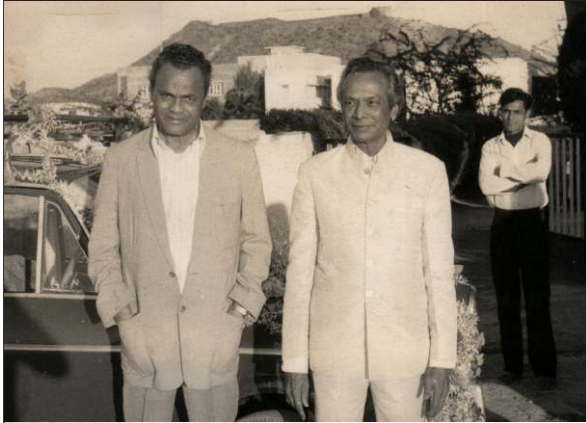
૭૧'ના યુધ્ધમાં યોગદાનના ઇતિહાસમાં સીદીઓ ભુલાયા!

ભારત પાકિસ્તાન વચ્ચે ૧૯૭૧ની સાલમાં થયેલાં યુધ્ધમાં પાકિસ્તાને ભારતનું વાયુદળ નાકામ થઈ જાય એવા હેતુ સાથે ભુજની હવાઈપટ્ટીને હવાઈ હુમલો કરી બોમ્બ દ્વારા તોડી પાડી હતી. આ બાબતના સંદર્ભમાં ઐતિહાસિક માહિતિઓ અને લખાણમાં માધાપરના પટેલ સમાજની બહેનો અને ભાઈઓએ મળીને એક રાતમાં નવી હવાઈ પટ્ટી બનાવી હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું છે. પરંતુ સીદી સમાજના વડીલો પાસેથી જાણવા મળેલી વિગતો અનુસાર હવાઈપટ્ટીના નિર્માણમાં સીદી સમાજના લોકોએ પણ નોંધપાત્ર યોગદાન આપ્યું હતું. કામદારો અને અફસરોને પાણી પીવડાવવા અને કામગીરી માટેનું પાણી લાવવાની જવાબદારી સીદીઓએ સંભાળી હોવાની માહિતિ પણ સમાજ તરફથી મળી છે. મહારાવની વિશ્વસનીયતા ધરાવતા સીદીઓને એ વાતનું દુઃખ છે કે ૭૧ના ભારત-પાકિસ્તાનના યુધ્ધમાં નોંધપાત્ર યોગદાન આપ્યું હોવા છતાં આજે ઇતિહાસમાં તેમના સમાજનો ક્યાંય ઉલ્લેખ પણ કરવામાં આવ્યો નથી જે એક દુઃખદ બીના છે તેવું પ્રમુખશ્રી જણાવે છે.

‘ભુજ બોલે છે’
૭૦-બી, ગેટ નં. ૩, બેન્કર્સ કોલોની,
જયુબિલી ગ્રાઉન્ડ, ભુજ-મુન્દ્રા રોડ, ભુજ-કચ્છ.